

'קל וחומר' וצפרדעים

ד"ר חזות גבריאל

שתי בעיות עיקריות נדונות בספרות הפרשנית ואצל החוקרים בנוגע לשם 'קל וחומר'. האחת: חיבור 'מין בשאינו מינו', 'קל' הוא תואר השם 'וחומר' הוא שם עצם; השנייה: היחס בין השם 'קל וחומר' לצורותיו. אף שיש שתי צורות שימוש: 'קל וחומר' ו'חומר וקל', השם מתייחס לכאורה רק לצורה אחת.

ש' ליברמן, (יוונית ויוונית בארץ ישראל, עמ' 192) מתרגם את המונח קל וחומר כך: " A minori ad majus, מהקל - החשוב פחות - לחמור - החשוב יותר - , ולהפך". המלה 'ולהפך' מכוונת גם לצורה השניה - חמור וקל. הבעיה האטימולוגית מובהרת היטב אצל אדולף שווארץ בפתיחת ספרו (בגרמנית, 'קל וחומר' בספרות התלמודית, קראקה): "לא אוכל להתאפק מהעיר בראשית חקירותי ע"ד מהות הקו"ח על העובדא כי השם 'קל וחומר' השגור בפינו, לא רק בלתי-מדויק אלא גם משובש הוא, וכי מראשית היותו היה נקרא 'קול וחומר', וזה שמו הראוי שנקרא לו גם לעתיד".

הבעיה האטימולוגית נפתרת אם כן באמצעות שינוי הגירסה — קול וחומר, בחולם מלא, במקום קל וחומר. בין יתר הוכחותיו מסתמך שווארץ גם על כתב יד ואטיקן, אסימני 66. מורי, פרופסור שמא פרידמן (חתן פרס ישראל בתלמוד) כבר קבע כי הנוסח 'קול וחומר' הוא הנוסח הקדום [ראו: .S. Friedman, 'Ancient Scroll Fragment', JQR 36 (1995), p. 5]. קביעה זו מקובלת בעולם המחקר ומייתרת למעשה את שלל ההסברים הפילולוגיים המנסים להתמודד עם הבעיה האטימולוגית.

ב'בראשית רבה' מונה רבי ישמעאל עשרה קלין וחמורין מן התנ"ך. חמשת הראשונים מן התורה, לדוגמה: "הן בני ישראל לא שמעו אלי ואיך ישמעני פרעה...". נתון אחד ("בני ישראל לא שמעו אלי") תחת סברא אפרירית (נכונותו של פרעה לשמוע פחותה מנכונותו של עם ישראל לשמוע) יוצר נתון חדש ("ואיך ישמעני פרעה"). זוהי סכמה פשוטה שעל פיה קיימת סברא אפרירית היוצרת יחסי קולא וחומרא בין שני נתונים. קיומו הוודאי של נתון א' תחת סברא זו יוצר בהכרח נתון ב'. זוהי גם שיטת החשיבה האינטואיטיבית של בני אדם בהשתמשם בטיעון לוגי בעל אופי של קל וחומר.

גם צמד המילים במקרא "אף כ"י" מצביע על טיעון מעין לוגי בעל מבנה של 'קל וחומר'. משה רבנו אומר: "הן בעודני חי עמכם היום ממרים היתם עם ה' — ואף כי אחרי מותי". המילים "אף כ"י" אינן מתפרשות כ'אף' וכ'אשר', אלא כצירוף המציין 'קל וחומר': אם בעודי חי ממרים אתם — ודאי וודאי שכך תהיו אחר מותי.

הוראת המילה "מידה" בתחילה כוונה אל כלי למדידה, והפכה כינוי לתכונה מופשטת כמו: "בעל מידות" או לדרך לימוד, "מידות שהתורה נדרשת בהן". מדרש ההלכה לספר שמות קרוי 'מכילתא' — ובארמית, "מידה". "מכילא ומכילא" הם בארמית (אונקלוס) — "איפה ואיפה". כ"כ קרויים מסכתות התלמוד בפי הראשונים — מכילתין.

על מכת הצפרדעים נאמר: "ויצברו אתם חמרים חמרים" ערמות ערמות. חומר במקור הוא ערמה, מצבור. בהתאמה, התואר חמור פירושו כבד, בעל משקל. על הכלל "יפתח בדורו כשמואל בדורו", אומרים חז"ל — "שקל הכתוב שלושה קלי עולם [גדעון, שמשון ויפתח] כשלושה חמורי עולם [משה, אהרן ושמואל]". ה'קל והחומר' נלקחו אם כן מעולם המשקולות, אל השיח הבית מדרשי.

בלשון חכמים ובלשונונו אנו משתמשים גם בביטוי הקדום "על אחת כמה וכמה" כמונח המבטא 'קל וחומר'. למעשה אנו מכירים את המונחים הבאים שהתפתחו לפי הסדר: **על אחת כמה וכמה, 'דין, וקל וחומר**. ביספרות הכללים' מייחסים גם הבדלים תכניים למונחים השונים. הביטוי הארמי ל- 'פי שניים' המקראי הוא: "על חד תרין", ובעברית - "על אחד שניים". אונקלוס בראשית פרק מג, יב - "וכספא על חד תרין סבו בידכון..". אפשר שיש קשר בין הביטויים.

להערות ולרכישת ספרי 'מידה טובה': hazutg@gmail.com